

FREDNINGSVÆRDI ER

HANNES HUS

FANØ KOMMUNE

Besigtigelsesdato:
Besigtiget af:
Journalnummer:

30.05.2013
Mia Kroer Ræbild
2013-7.82.07/563-0001

Kommune:
Adresse:
Betegnelse:
Fredningsår:
Omfang:

Fanø Kommune
Øster Land 7, Sønderho, 6720 Fanø
Hannes Hus
1950
*Stuehuset på otte fag (før 1793,
reduceret med et fag 1856).*

BYGNINGSBESKRIVELSE

Hannes Hus ligger på østsiden af Øster Land i den østlige del af Sønderho – nær Vadehavet. Bygningen ligger med øst-vest-vendte gavle mellem lignende bygninger. Nærmest gaden ligger størstedelen af grunden, der er græsklædt og beplantet med frugttræer og afgrænses af et lavt græsklædt dige. Syd for bygningen er en lille forhøje, der dels indhegnes af et hvidt stakit og dels af et bukketornsbeplantet, lavt dige. Nord for bygningen er en hulvej, som forbinder Øster Land med Digevej.

Bygningen set fra vest, hulvejen følger facaden mod nord.

Bygningen er i alt 15 fag lang, men det er kun de otte vestfag, som hører til Øster Land 7. De resterende syv fag udgøres af Øster Land 9, der ligeledes er fredet.

Hannes Hus er et grundmuret længehus opført i én etage. Over en sortmalet, lav sokkel står murværket i rød, blank mur med delvist optrukne, hvide fuger. Under taget afsluttes langsiderne af en muret og hvidtet gesims, som i nordsiden endvidere ligger over en rødmalet rem. Vestgavlen er grundmuret til bjælkelagshøjde, og gavltrekanter har lodret, grønmalet brædebeklædning afsluttet af vindskeder. Bygningen har et højt, stråttækket heltag med tørvemønning, og i rygningen er to skorstenspiber med hvidmalet gesims og rødmalet skaft. Vinduerne er ældre. I den østlige del af Hannes Hus er der et- og torammede vinduer med seksrudede rammer. I den vestlige del, udhusafdelingen, er der etrudedede vinduer, som er fire- og seksdelte, to små støbejernsvinduer og en ældre, tofløjet revleluge med beslag og små ruderformede glasruder. Vinduerne er hvidmalede ligesom murfalsen. Lugens murfals er også hvidmalet, mens lugen er grøn. Hoveddøren, der sidder i sydsiden, er en ældre, todelt revledør med et kantstillet kronglas i den øverste del. I nordsiden er tillige en ældre todelt revledør, denne har klinkefald og sortmalet låseblik. Begge døre er grønmalede med sorte og hvide detaljer og sidder bag et kurvehanksbuet stik, der ligesom vinduesåbningerne er forsynet med stafferede stik i farverne grøn, sort og hvid. Dog er stikkene over

I nordsiden ses døren ind til stalden samt de to små støbejernsvinduer i gavlen.

støbejernsvinduerne hvide. Under samtlige vinduer er malet hvide sålbænke.

I det indre er bevaret en ældre grundplan med en lille forstue bag hoveddøren mod syd, *sønder frangel*, der har døre både til loen og vinterstuen, *sønder donsk*, som altid var husets største og mest veludstyrede stue. Ved siden af vinterstuen ligger *æ stow*, en mindre stue, som før i tiden var skipperens private stue, når han var hjemme. I *æ stow* havde man sine kister og andre opbevaringsmøbler, og en *tætseng* med låger til *æ sønder donsk* har engang optaget noget af pladsen i kaptajnens stue. I gulvet er en firkantet gulvlem, der giver adgang til et lille opbevaringsrum. På den nordre side af husets langsgående skillevæg er en endnu en stue, *nordre donsk*, og et lille kammer. Desuden et rummeligt, rødmalet køkken med et støbejernskomfur og et lille bryggers, hver med sin skorsten. Bag bryggersskorstenen var tidligere en muret bageovn. På den anden side af køkkenet og bryggerset er der en lille gang med en forstue med dør ud mod nord, som var den daglige indgang om vinteren. Fra denne forstue er der også adgang til loen, hvor det gammeldags das er bevaret. I loen er en tørveplads og ved siden af denne er bevaret en primitiv sommerspiseplads under lugen mod syd. I loen er der åbent til kip og loftsrummet over boligdelen blev tidligere udnyttet til høløft. Materialeholdningen er mestendels ældre med bræddegulve, som er overstrøet med sand, og langs ydervæggene ligger røde teglsten, ligesom der er bræddevægge og bræddeløfter mellem synlige loftbjælker. I bryggers og spisekammer er der røde teglstensgulve, ligesom i loen, men enkelte steder i loen er der bræddegulve. I loen er tagværket synligt og stråtaget er på undersiden forsynet med puds af brandhæmmende årsager. Det meste af et ældre interiør er bevaret, herunder revle- og fyldingsdøre med beslag, klinkefald, påmalet dørblik og gerichter, indbyggede skabe, tætsenge og tætsengsdøre. På vinterstuens vægge er der ældre hollandske fliser, ligesom bag bilæggerovnen i samme stue og bag komfurpladsen i køkkenet. Bilæggerovnen i jern med messingknopper og messinglåge er en tysk ovn, der bærer årstallet 1783. I køkkenet og i spisekammeret er bevaret diverse hylder og borde, foruden støbejernskomfuret.

Vestgavlen vender ud mod den digeafgrænsede nyttehave.

— BYGNINGSHISTORIE

De første tegn på beboelse på Fanø stammer fra 1200-tallet, hvor to små fiskerlejer, Nordby og Sønderho, voksede frem som følge af sildehandel. Øen hørte oprindeligt under kronen og Fanøboerne var fæstebønder, der levede af en kombination af fiskeri og landbrug, men i 1741 købte Fanøs befolkning øen af Christian d. VI og fik derved selv retten til at drive søfart og handel. Dette betød, at øen oplevede en opgangsperiode grundet tiltagende skibsbyggeri og en voksende handelsflåde. Fanø mistede hovedparten af handelsflåden under Englandskrigene i 1807-14, og herefter gik øens udvikling i

stå. Fra 1830'erne og frem mod begyndelsen af 1900-tallet steg væksten igen, og Fanø havde i denne periode den næststørste flåde i Danmark.

Brænding og anvendelse af teglsten har været kendt siden anden halvdel af 1100-tallet, hvor stenene blev anvendt ved opførelsen af kirker og borge. Senere vandt de også indpas i byarkitekturen, men slog først sent igennem i landdistrikternes mere anonyme byggerier. Her dog tidligst i det sydlige Vestjylland, hvor udviklingen fra bindingsværk til grundmur baseredes på den lokale fremstilling og brænding af teglsten, der – som hollandsk, frisisk påvirkning – i løbet af 1700-årene bredte sig nordpå i det træfattige område. På Fanø blev teglstenene i første omgang brugt til udmuring af bindingsværkshusenes tavl og til opmuring af ildsteder, men fra omkring 1800 blev der nyopført store og velstandsprægede huse helt i grundmur. Fra omtrent samme tidspunkt og frem gennem 1800-tallet blev også bindingsværkshusene omsat i grundmur. Omsætningen var ofte tiltrængt, fordi bindingsværkshusenes ydervægge satte sig som følge af rådne eller udskridende stolpeender, som således ikke kunne klare belastningen fra bjælkelag og tagværk.

Man har altid haft en stærk bygningstradition på Fanø med mange gennemgående træk, der endvidere var så egnesspecifikke, at man havde forskellige traditioner mod nord og syd, selvom der kun var lidt over 10 km imellem Sønderho og Nordby. I Sønderho var det for eksempel almindeligt, at bygningernes mure blev skuret med en mursten og efter en svag rødkalkning blev fugerne optrukket med hvidt. I dag er der ikke mange bygninger tilbage med fuldt optrukne fuger. Endvidere var det skik at bemale stikkene over dørene og vinduerne med oliemaling, eller ved bemaling at efterligne murede stik på tagremmen. Ofte malede man det særlige sort-hvide-grønne Sønderho-stik, der symboliserede sorgen, glæden og håbet.

De ældre vinduer i Sønderho var småsprossede, og de ældste havde blyindfattede ruder. Vinduesstikkene var ofte udført lige og fremstod med grønne karme og rammer samt hvide sprosser. Trævinduer fra 1700-tallet var i Sønderho udført med en karakteristisk sprosse med en helt enkel, spids profil, hvor de i Nordby derimod havde et mere afrundet profil. Anvendelsen af de to typer profiler er stadig meget tydeligt opdelt imellem de to byer. Yderdøre var halvdøre, ofte med kvadratisk hjørnestillet eller rundt vindue i overdøren. Dørene havde svære sidekarme, fastgjort på indersiden af ydermuren og var således placeret tilbagetrasket i de ofte rundbuede stik. Arkengaffen, den traditionelle kvist over døren, var ligesom dørhullet ofte rundbuet.

De forskellige bygningsdetaljer ændrede sig en smule gennem tiden, og særligt med opgangsperioden og grundmuringen i 1800-tallet kom der nye træk til. Flere huse fik nu fuldmurede gavle, kalkede facader

Vestgavlen og sydsiden af Hannes Hus.

Sydsiden med de karakteristiske trefarvede stik.

med hjørnelisener og arkengaffen blev i stedet udført som en trekantfronton. Vinduernes karme og rammer blev efterhånden begge malet hvide, de seks-rudede vinduer blev afløst af tre-rudede rammer, og omkring 1880 begyndte man at udføre vinduer med fladbuet overkant. Halvdørene blev langsomt afløst af to-fløjede fyldingsdøre under lige stik og med en hjørnestillet, sprosseopdelt rude i den øverste del af døren.

På dette sted kan der i jordebogen konstateres en bebyggelse i 1750'erne. Den nuværende bygning blev brandtakseret første gang i 1793, hvor kaptajn Jens Nielsen Callesen var ejer, og bygningen havde da ni fag, om det var i bindingsværk eller grundmur ved man ikke. I de seks østre fag var der beboelse, de resterende tre fag var lo og stald. I tiden frem til 1811 blev det udvidet med to fag mod øst, og få år efter blev det atter udvidet med to fag mod øst, hvorefter det i alt var 13 fag langt.

I 1816 blev Johanne Margrethe Westphal fra København beskikket til jordemoder i Sønderho, og det var sandsynligvis i denne forbindelse, at bygningens fire østre fag blev frasolgt til sognet som officiel jordemoderbolig. I 1855 blev der tilbygget et fag til jordemoderboligen, og efter 1877 kom der endnu to fag mod øst til, således at den østre del af bygningen herefter var syv fag.

Den selvstændige del af bygningen, der efter frasalget i 1816 havde ni fag, blev reduceret op mod 1856 til otte fag, idet det ene staldfag mod vest blev revet ned, og der i stedet blev opsat en hel trægavl. I 1856 taksationen fremgik det, at den indre adskillelse mellem de to huslejligheder var en bindingsværksmur, som muligvis stadig findes.

I 1882 flyttede Hanne (Johanne) Sørensen (1850-1940) og hendes mand, kaptajn Poul Thomsen Sørensen ind i huset, der lå lige oven for havnen i Sønderho med deres to børn, den fireårige Hans og den etårige Karen. Det var nu tredje gang, at dette hus gik i arv på spindesiden, og det var en selvfølge, at Hannes Mor, enken Maren Mikkelsdatter (1811-1909), blev boende hos sin datter og svigersøn. Da Hanne og Poul Sørensen flyttede ind var det smukt udstyrede hjem ikke blevet væsentligt fornyet, siden Maren Mikkelsdatter og Hans Andersen overtog det efter Marens forældre i 1839. Noget af indboet, standuret, en lågkiste og nogle borde stammede endda fra de foregående generationer, hvor mændene var kaptajner eller skippere.

Da Hanne og Poul Sørensen havde boet i huset et par år, havde de fået sparet sammen til at bygge et skib, hvoraf de selv ejede halvparten. Skibet "Adolph" skulle på sin første tur til Island i 1884, men det forliste, og Hanne stod nu alene med to børn og et barn på vej. Skibet var ikke forsikret og alle sparepengene var blevet brugt til at bygge skibet. Hannes eneste aktiv var hendes egen arbejdskraft

I stalddelen sidder denne ældre revleluge mod syd.

samt et veludstyret og pynteligt hjem. Hanne gik ud og lavede mad hos folk til gilder og lignende, og desuden havde hun og hendes mor en beskeden biindtægt ved at låne deres store, murede bageovn til en baker fra Nordby, der en overgang kom og bagte rugbrød til folk i Sønderho. Hanne og hendes døtre overtog også efterhånden moderens fremstilling af bolsjer til salg, og da børnene blev større begyndte hun at sy fanødragter – endnu så sent som i 1920 gik cirka 200 kvinder på øen i egnsdragt. Indtægterne var små, og derfor var selvforsyning med flest mulige ting vigtig. Foruden de madvarer Hanne nogen gange fik som løn, havde hun æg fra et par høns og grøntsager fra kålhaven vest for bygningen. Det altafgørende var dog, at familien levede meget beskedent og sparsommeligt i det daglige, og at de passede omhyggeligt på de ting og det indbo, de havde. Derved undgik bygningen de fleste af de nyindretninger og moderniseringer, som fandt sted i andre hjem. Dog kom der enkelte praktiske foranstaltninger. I 1880'erne fik man komfur i køkkenet, og noget senere forsvandt den murede bageovn.

I slutningen af 1800-tallet kom der mange kunstnere til Sønderho, dels på grund af lyset og dels fordi de var tiltrukket af øen på grund af de lidt gammeldags og pittoreske miljøer med kvindernes specielle dragter og den enkle levevis. Malerne søgte til gammeldags hjem, når de skulle finde deres motiver, og Hanne og hendes hjem blev malet adskillige gange blandt andet af Exner og Sigvard Hansen. I løbet af 1920'erne kom de mange sommergæster, som søgte til Sønderho, forbi Hannes hus for at se hendes hjem og den lille erkendtlighed, de lagde når de gik, var kærkommen for Hanne. Hanne blev tit fotograferet foran huset, og efterhånden kom der så mange gæster, at Hanne og datteren måtte indrette en primitiv spiseplads ude i loen for ikke at blive nødt til at vise huset frem, mens middagen stod fremme på bordet i stuen. Således gik det til, at Hannes hjem gik fra blot at være gammeldags til interessant og værdsat på en ny måde.

Efter Hannes død i 1940 kom der ikke så mange sommergæster i huset, for det brød datteren, den mere stille Karen, sig ikke om. Men hun hægede ikke desto mindre om det gamle hjem, hvor hun i alt fald var femte generation. I 1965 solgte Karen huset til Fonden Gl. Sønderho, som sidenhen har sørget for at give publikum adgang til huset i sommerperioden. Fonden Gl. Sønderho har genskabt ildstedet, som i sin nuværende udførelse er en kopi af det oprindelige.

I vestgavlen er der to små støbejernsvinduer.

KILDER

Hannes Hus – Et hjem bliver museum ved Nina Fabricius, folder udgivet af Fonden Gamle Sønderho.

Gamle Huse i Sønderho. Registrant udarbejdet af Steffen M. Søndergaard og Poul Tuxen. Udgivet af Fanø kommune og Fredningsstyrelsen 1980.

Fanø – bebyggelser og landskaber. Af H. Meesenburg, J. Termansen, S. Tougaard og P. Uhd Jepsen. Bygd 1977.

Vadehavet Kulturarvsatlas. Kulturstyrelsen 2007.
<http://www.kulturstyrelsen.dk/publikationer/vadehavet-kulturarvsatlas/bebyggede-strukturer/niveau-4-byggeskik-og-bygningstyper/laenghuse-paa-fanoe/>

MILJØMÆSSIG VÆRDI

Den miljømæssige værdi knytter sig til bygningens placering i Sønderho, der fremstår som en unik og yderst velbevaret gammel landsby. Bygningen er, som de fleste andre huse på Fanø, orienteret solret, hvor gavlene vender mod øst og vest, og indgår dermed naturligt i Sønderhos bebyggelsesmønster, hvor et næsten labyrintisk system af veje og stier mellem mindre grønninger skaber en idyllisk helhed.

Endvidere knytter den miljømæssige værdi sig til grundens omgivende, lave diger, som syd for bygningen på traditionel vis er beplantet med bukketorn, idet denne busk kan trives i det tang som de lave diger typisk er opbygget af. Digerne er således et bevaret vidnesbyrd om, at hver enkelt husejer førhen etablerede sine egne små diger omkring hus og have for at beskytte disse. I 1981 blev det store diger ud mod Vadehavet opført, hvorefter de lave diger mistede deres funktion.

Hannes Hus set fra den krogede gade Øster Land.

KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi ved Hannes Hus knytter sig til bygningens fremtræden som et typisk Fanø-hus, hvor de i dag to selvstændige boliger vidner om traditionen med at frasælge og dele en bygning, idet der var et stort behov for mindre boliger, enten som aftægtsbolig eller enkebolig. Et gennemgående træk for bygningstypen på Fanø er de lave mure i én etage, her i røde, blanke sten med rester af hvidt, optrukne fuger, hvid hovedgesims og brædebeklædt gavltrekant. Hertil kommer, at taget er et stråtækket heltag med mønning af tørv og med skorstenspiber, der helt karakteristisk har hvidtet gesims, mens piben fremtræder rødmalet. Tillige er det en stor kulturhistorisk værdi, at langsidernes vinduer, dørene og lugeåbningen har de typiske, trefarvede Sønderho-stik og at støbejernsvinduerne har hvidmalede stik samt at alle vinduer har

påmalede hvide sålbænke. Hertil kommer, at flere af vinduesrammerne på traditionel vis er hængslet på lodposten.

Den kulturhistoriske værdi knytter sig tillige til de ældre revlehalvdøre, som på traditionel vis sidder bag et kurvehanksbuet, trefarvet stik. De små vinduer i vestenden vidner sammen med bagdøren i nordsiden om, at det på Fanø førhen var almindeligt at have et mindre dyrehold tilknyttet boligen. Søfarten var det dominerende erhverv på Fanø og landbruget var kun et beskedent supplement til indtægterne, hvilket afspejlede sig i bygningernes grundplaner med ofte seks beboelsesfag og to eller tre udhusfag med plads til husdyr, brændselsrum og lo.

I det indre knytter den kulturhistoriske værdi sig til bygningens bevarede ældre planløsning med en *frangel*, der på traditionel vis danner en opdeling mellem boligen mod øst og stald og lo mod vest. Stuerne ligger traditionelt med en stue mod syd, *sønder dansk*, hvor man kunne få lys og varme i vinterhalvåret, en stue som blev brugt når søfolkene var gået i land for vinteren, og en stue mod nord, *nordre dansk*, til ophold i sommerhalvåret, hvor stuen således var kølig og sval. I de sidste mange år, mens huset var beboet, blev *nordre dansk* anvendt året rundt, og var om vinteren husets eneste opvarmede rum. I forbindelse med stuerne ligger på traditionel vis et kammer og *æ stow*, kaptajnens stue, hvor der i gulvet er bevaret en lem, som giver adgang til det lave kælderrum nedenunder, hvor kaptajnen efter sigende opbevarede sine værdifulde genstande. Den noget besværlige adgang til kælderrummet gjorde, at kaptajnen lettere kunne holde øje med tingene. I forbindelse med køkkenet ligger på ligeledes traditionsbestemt vis et bryggers og et spisekammer. Bryggerset adskilte sammen med *franglen* boligen fra udhusdelen, som på egnskarakteristisk vis rummede plads til et lille hønsehold og dyrehold mod nord, et das samt opbevaring af hø og brændsel mod syd.

I sommerstuen er der hollandske fliser på skillevæggene og ovnpladsen markeres også af hollandske fliser, ligesom der er fliser bag støbejernskomfuret i køkkenet og på ydervæggen i sommerstuen. Flisevæggene fortæller om Fanøs store tradition for sejlads og oversøisk handel.

Endvidere knytter den kulturhistoriske værdi sig til bygningens velbevarede interiør med mange ældre og egnskarakteristiske bygningsdetaljer, herunder revle- og fyldingsdøre med beslag, klinkefald, påmalet dørblik og profilerede gerichter, indbyggede skabe, tætsenge og tætsengsdøre. Hertil kommer bilæggerovnen i vinterstuen, etagevindovnen i sommerstuen, støbejernskomfuret i køkkenet, der indrammes af to bemalede søjleformationer, foruden

Hoveddøren på sydsiden.

det simple køkken med hylder under loftet og simple træborde, spisekammeret med hylder samt bryggerset med bordplade og vask uden afløb. Endvidere kommer de indbyggede skabe, herunder *hugskabet* i vinterstuen, tætsengslågerne og tætsengene i vinterstuen.

Hannes Hus er et karakteristisk eksempel på boligtraditionen i Sønderho i slutningen af 1800-tallet. Stuernes udstyr og møblering viser med al tydelighed, at huset har været beboet af flere generationer af søfarende. De har haft nære kontakter til England, Nordtyskland og Holland, og de har især været påvirket af den frisiske kultur, der blomstrede langs Vadehavets kyster. Dette giver sig udtryk i de mange indbyggede skabe, tætsengene og de hollandske vægfliser. De mange pynteting, hjembragt gennem årene fra fjerne lande, er et vidnesbyrd om søfartens betydning for boligens særpræg.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Den arkitektoniske værdi knytter sig til bygningens enkle, fritstående og velproportionerede volumen med lave mure og det dominerende, store tag med ubrudte tagflader. Placeringen af vinduernes stik helt op mod gesimsen underbygger fornemmelsen af de lave mure og det ”tunge” tag.

Arkitekturen er ærlig i sit udtryk ved de enkle materialer og få bemalede dekorationer omkring vinduer, døre og gesimser. Særligt de hvide, påmalede sålbænke og stik samt de særegne grøn-, sort- og hvidmalede stik giver en skarp, men enkel kontrastvirkning, der træder frem på lang afstand. Hertil kommer dørenes staffering og skorstenspibernes hvide krave og røde skaft. Den enkle, men markante farveholdning har således stor betydning for det arkitektoniske udtryk. Hertil kommer facadernes forskellige mursten, der sammen med de delvist optrukne, hvide fuger giver murene et levende udtryk med stor stofflighed.

I det indre relaterer den arkitektoniske værdi sig til de velbevarede og raffinerede snedkerinteriører som bjælker, skabslåger, døre og indfatninger, der tilsammen understreger rummenes historiske fremtræden og tillige tildeler rummene en varm og rolig atmosfære. De mange bræddeskillevægges høvlspor har en levende overflade af stor æstetisk værdi. Selvom materialet er det samme på skillevægge, lofter, indfatninger og døre, er de elegant adskilt gennem udformningen og efterfølgende kontrastfulde bemalinger. De bevarede ældre fliser er udtryk for en dekorationsglæde, som er en integreret del af den lokale arkitektur. Den afbalancerede stil i det ydre som det indre udmærker sig ved en høj håndværksmæssig

Revledøren i nordsiden fører ind til stalden.

kvalitet, hvilket har stor betydning for den samlede arkitektoniske værdi.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier knytter sig i det ydre til det velproportionerede bygningsvolumen med murværk i blank, rød mur med delvist optrukne fuger, bræddebeklædt gavl og stråtækket, ubrudt heltag med mønning af tørv og de tofarvede skorstenspiber i rygningen. Hertil kommer de hvidmalede stik og sålbænke samt de trefarvede Sønderho-stik. Endvidere kommer den ældre revleluge og de ældre døre og vinduer med alle detaljer. Endvidere knytter de bærende fredningsværdier sig til den traditionelle materiale- og farveholdning.

Nordsiden.

De bærende fredningsværdier knytter sig i det indre til den ældre planløsning med forstue, sønder- og nordstue med tilhørende kamre, kælderrum og tætsenge samt køkken, bryggers, spisekammer foruden stald delen med das, lo og plads til dyrehold. Hertil kommer den traditionelle materialeholdning i bygningens detaljerige interiører, herunder teglstensgulve, bræddegulve, -vægge og -lofter med synlige bjælker. Endelig kommer de ældre bygningsdetaljer som revle- og fyldingsdøre med samtlige detaljer, gerichter, indbyggede skabe, tætsenge, tætsengsdøre, ældre hollandske fliser, bilæggerovn, etagevindovn og støbejernskomfur i niche med påmalede søjler og ældre fliser. Hertil kommer køkkenets, spisekammerets og bryggersets øvrige nagelfaste inventar, herunder træbordet med indbygget vask uden afløb, samt dasset i stalden.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.